

**Рабочая программа учебного предмета
«Родная (чеченская) литература»
(5 класс)**

Обязательная часть учебного плана.

Предметная область: Родной язык и родная литература.

Кхеторан кехат

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт а, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу бахьано хьелаш кхуллу цуьнан Iалашбаран а, кхиоран эшар. 5-9 классашкахь «Ненан мотт а, ненан меттан литература а» предметан декъахь хьобхуш йу ненан (нохчийн) меттан литература санна, иза хьажийна йу дешархойн интеллектуале-довзаран, коммуникативе, исбаьхьаллин-эстетикин похIмаш кхио а, коьрта гIиллакхе-этикин кхетам кхолла а, личностана нохчийн къоман культура марзйан а.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет – иза беран интеллектуале а, гIиллакхе-этикин а кхиаран тIегIа къастаден гуманитарни дешарх коьрта предмет йу. Литературин дешаро аьтто бо йешаран маъIна а девзаш, литература Iаморо шегяхь къонахчун амал кхиайой а хууш, шен дуьненхьежамна дашца а, йозанца а бух бало а хууш, адамца а, йукъараллица а йаза хууш йолу кхетаме личность кхио.

Программо чулоцу кхеторан кехат а, предмет карайерзоран кхочушдан лору жамIаш а, предметан чулацам а, программин хIора дакъа карадерзо билгалдаьхначу сахьташца йолу тематикин планировани а, урокал араьхарчу гIуллакхдаран план а.

Карара программа бух хилла лаьтта авторийн дешаран программаш хIитторехь а, «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет хьобхучу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хьехархойн белхан программа хIотторехь а. Авторийн а, белхан программаш хIитточара а хьехаран материал къепе йалорехь и Iамо раж къасто а, дакъойн а, теманийн а сахьташ дIасхьадекъа а шен некъ кховдо а мега.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

Литература уггаре эвсаре гIирс бу шен кхачаме стаг хила (ша шен кхето, ша шен кхио), гонахьарчу хиламийн хьелашца тарвала, иштта кхоллараллин жигараллин стимулятор а йу.

Ненан меттан литература Iаморо дIалоцу личность кхиоран процесехь коьрта меттиг, иштта Iаморо аьтто бо цуьнгахь къонахалла, гIиллакхе амал, кхоллараллин похIма кхиорехь, нохчийн халкъан дахаран философи йовзарехь а, карайерзорехь а, иштта доккха гIо до къоначу тIаьхьене къоман исторически зераш дIакховдорехь а. Билгал йолу Iалашонаш кхочушйаран дешаран материал вовшахтоьхна гуманизман критерешца, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллашца, пайдаэцархьама тIекхача йиш хиларца, актуале

хиларца, поликультурица, ламасталлин классика а, вайзаманан литература а цхъаьнайарца, тематикин а, жанрийн тайпа башх-башха хиларца догIуш ма-хиллара.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Iаморо таронаш кхуллу дешархочун дешнийн база шорйан, церан къамелан культура, коммуникативни а, тайп-тайпана культурийн компетенцеш а кхио.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» курсан чулацам хъажийна бу дешархойн нохчийн литературин хъашташ кхочушдан, уьш нохчийн къоман культурина тIекхиарехь а, шеца иза Iалашйарехь а ша-тайпана эстетикин гIирсаш хиларе терра.

Дешархошна дешар Iамор коьрта долчу декъана оьрсийн маттахь дIахьучу йукъардешаран учрежденешкахь ненан мотт санна нохчийн мотт Iаморехь, нохчийн литература – иза дешаран предмет йу, нохчийн къоман исторех а, культурех а, ламастех а хаарш схъаэца а, довза а таро луш, иштта иза культурин ша-тайпана йаздархочун кхолларалла толлуш долу дакъа ду, кхечу кепара аьлча, шеца цхъаьна эстетикин гIуллакхдар а долу, йозанан къамелан гIуллакхдар ду; нохчийн литература тIехъажийна йу Iилманан агIонхъара дуьне довзарна а, иштта дешнийн кхоллараллин говзарийн мотт бовзарна а, йешаран культурин йукъара башхаллаш карайерзорна а, литературин говзарех кхетарна а, дашца шен амал билгалйаккхарна а, иза, исбаьхьаллин литературас ша-тайпанчу маттахь дуьйций хайитарх кхетам кхолла а, ткъа литературин мотт йукъарчу меттан шолгIа система санна бу, цо кхуллу личностан синхаамийн дакъа, цуьнгахь ойланца хIуманан кеп хIотто а, ассоциаци йало а, логически ойла йан а, дешаран предмет хъажийна йу оцу дешаран предметехула кхочушхуьлу тIаьхъенера тIаьхъене нохчийн, оьрсийн, дуьненан культурийн обздангаллин а, эстетикин а ламасташ дIакховдор.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ IАМОРАН IАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Iаморо кхочушйан йеза рогIера Iалашонаш:

- нохчийн литературехь эстетикин агIонхъара кхеташ болу гуманистически дуьненхъежам, Россин йукъара гражданинан кхетам а, къоман синкхетам а, патриотан дог-ойла а йолуш, дукха къаьмнаш долчу Россин халкъех шен халкъ хиларх дозалла а хеташ йолу амал личностехь кхиор.

- нохчийн литература йовза лааран дог дар кхоллар, нохчийн къоман ширачу заманера схъайогIу культура мехалла хетар кхиор, дешархо шен къоман мотт а, культура а Iаморан кха тIе ваккхар, къоман культурин тIаьхъалонна йукъавалор.

- къоначу тIаьхъенехь дIайахначуй, карарчуй, йогIур йолчуй заманийн

уьйр ларйан йезаш хиларан кхетам кхиор а, нохчийн къоман культура ларйарехь жобпалле хилар кхоллар;

- дукха къаьмнаш долчу Россин пачхьалкхехь личностана кхиаме социализаци а, ша шегяхь стогалла кхиорна оьшу интеллектуале а, кхоллараллин а таронаш кхийайар.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет тӀехъажийна роґтера хьесапаш кхочушдан:

- тӀаьхьенера тӀаьхьене историко-культурни, оздангаллин, ґиллакхийн мехаллаш дӀакховдоран хьокъехь ненан меттан нохчийн литературин маӀӀнех кхетар;

- ненан меттан нохчийн литературин историца йолу уьйр къастор, нохчийн литературехь йолу къоман ша-тайпана синьоздангаллин а, материални а нохчийн къоман культурин исбаьхьаллин шорталлех кхетам кхоллар;

- Россин Федерацин кхидолчу къаьмнийн литературин контекстехь нохчийн литература а кхуьу хилам санна цунах хаарш эцар; уьш вовшийн эр;

- нохчийн литературина бухе диллина культурин а, оздангаллин а маӀӀна билгалдакхар; йешначун хьокъехь мах хадош а, шена хетарг олуш а барта а, йозанца а къамел дан хаар;

- Ӏер-дахарехь а, дешаран процессехь а нохчийн литературех пайдаэца хаар кхоллар;

- шен мукъачу хенахь йешарна ханна план хӀоттор, нохчийн маттахь шена хазахета йешаран говзарш мехала хетар къастор а, бух балор а;

- нохчийн литературин говзарш системехь йешарца дуьне довза а, дуьненахь ша дӀалоцу меттиг къасто а, адаман а, йукъараллин а йукъаметтигаллин гармонизаци латторан а хьашташ кхоллар;

- хаамийн хьостанашца болх бан хаар кхиор, Интернетера а, иштта кхийолчу хьостанашкара хаамашна презентаци йар а, кечйар а.

ХЪЕХАРАН ПЛАНЕХЬ «НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН МЕТТИГ

Кобртачу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца доґлуш, «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет йукъайоьду «Ненан мотт а, литература а» предметни областана, Ӏамо декхарийлахь долу предмет а йу.

Дешаран хьесапца 5 классехь нохчийн меттан литература Ӏаморна билгалдаькхина 68 сахьт (кӀиранахь – 2 сахьт).

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

Дешаран предметан чулацамо шена йукъалоцу литературин говзарийн а, церан авторийн а гайтар, иштта тематикин блокаш а: «Халкъан барта

кхолларалла», «Нохчийн йаздархойн говзарш», «Кхечу къаьмнийн литература».

5 КЛАСС

ТЕМАТИКИН БЛОКАШ

Халкъан барта кхолларалла

Нохчийн халкъан туьйранаш:

«Кхо ваша».

«Тамашийна олхазар».

«Кхо ваша а, саьрмик».

«Добьшуш хилла кIант».

«Барзо Iахарца мохк къовсар».

Фольклоран кегий жанраш: кицанаш, хIетал-металш.

Нохчийн йаздархойн говзарш

Литературин туьйранаш

Б. Саидов «Майра кIант Сулима» (дацдина).

М. Мусаев «ЦIен маьхьси».

С. Гацаев «Чкъоьрдиг» (дацдина).

А. Исмаилов «Бирдолаг».

XX бIешаран литература

С. Бадуев. «Зайнди».

М. Мамакаев. «Баппа».

Г. Мамакаев. «Садаьржаш».

М. Сулаев. «Ламанан хи».

Г. Гайсултанов. «Кегий йийсарш» («Александр Чеченский» повесть йукъара дакъа).

А. Сулейманов. Стихотворени «Борз ю угIуш».

Х. Саракаев. «Баьпкан чкъуьйриг».

Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре». («Лаьттан дай» гулар йукъара).

Г. Ахмадов. «Къонахалла».

Ш. Арсанукаев. «Баьпкан юьхк».

Д. Кагерманов. «ДоттагIалла».

Х. Сатуев. «Лаьмнийн къоналла».

Ж. Махмаев. «Буьйсанан гIулчаш».

В.-Хь. Амаев. «Малх чубаре хьобжура иза».

Дикаев М. «БIаьстенан аматаш».

Берийн журнал «СтелаIад»: журналан специфика, жанраш, рубрикаш, тексташца болх бар.

XXI Дешаран литература

Ш. Рашидов. «Нана-Нохчийчоь».
М. Бексултанов. «Ца кхетта хестор».
А.-Хь. Хатуев. «Нохчийн мотт».
С. Мусаев. Рассказ «Хьайбанан чам».
М. Ахмадов. «Ушурма волчоь, хьошалгӀахь».

Кхечу къаьмнийн литература

М. Лермонтов «Кавказ» (гочийнарг Сулаев М.).

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМІАШ

Кобртачу школехь «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет Іамор хьажийна ду дешархой роІера личностни а, метапредметни а, предметни жамІашка кхачарна.

ЛИЧНОСТНИ ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программин личностни жамІаш коьртачу йукьарчу дешаран тІегІанехь кхочушхуьлу дешаран а, кхетош-кхиоран а болх дешаран организацехь цхьаьна дІабахьарца. Болх дІабахьар кхочушдо Россин социокультурни а, синьобздангаллин а ламасталлин мехаллашца догІуш ма-хиллара. И мехаллаш йукьараллин бакьонаша къобалйина тІе а эцна, цара аьтто бо шен дуьне довзар а, ша шен кхетош-кхиор а лакхадаккхарехь.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программа карайерзоран личностни жамІаш коьртачу йукьарчу дешаран тІегІанехь декхарийлахь ду дешархошна, дикачу мехаллах пайда а оьцуш, куьйгалла а хилла дІахІитта, шайн гІуллакхдарехь гулдина зераш шордан а, церан буха тІехь кхетош-кхиоран гІуллакхдаран хьежамаш кхолла а, цу йукьахь кху декьахь а:

- **гражданалла кхетош-кхиоран:**

гражданинан декхарш а, цуьнан бакьонаш а кхочушийн кийча хилар, бакьонаш а, машар а, кхечу адаман законан бакьонаш ларар; доьзалан, йукьарчу коьртачу дешаран программаш кхочушийечу дешаран организацин, меттигерчу йукьараллин, хьомсарчу мехкан, пачхьалкхан дахарехь жигара дакъалацар; цхьана а кепара эсктремизм, дискриминаци тІецалацар; адаман дахарехь тайп-тайпана социале институташа дІалоцу меттигах кхеташ хилар; гражданинан коьртачу бакьонех, машарх, декхарх лаьцна хьежам хилар,

социале нормаш а, личностни йукъаметтигаллин бакъонаш а йовзар; коррупцина дуьхьало йан кийча хилар; тайп-тайпана гIуллакхдар нахаца цхьана дан хууш хилар, дешархойн шаьш дечу урхаллехь дакъалаца кийча хилар, гуманитарни гIуллакхаллехь (волонтералла, нахана гIо дар,) дакъа лоцуш хилар а.

- **патриотийн кхетош-кхиоран:**

дуккха а къаьмнаш долчу йукъараллехь Россин гражданин хилар дозалла хетар, ненан мотт Iамор, Россин Федерацин а, шен къоман а, Россин къаьмнийн а истори, культура йовза лууш хилар, шен Даймехкан мехаллаш доккха хIума хеташ хилар: Илманан, искусствон, спортан, технологин, тIеман а, белхан а хьуьнарш мехала хетар; Россин символаш, пачхьалкхан деза денош, исторически а, Iаламан тIаьхьалонаш, памятникаш, хьомечу пачхьалкхехь дехачу къаьмнийн ламасташ ларар. синъобздангаллин кхетош-кхиор: синмехаллаш харжа оьшучохь а, оьздангалла харжа эшар нисделлачу хьолехь а нийса харжам бар, шен леларан нийса мах хадо хаар а, нехан леларан мах хадо хаар а, харц леларшна резацахилар; личность индивидаца а, йукъараллица а маьрша, жобпалле хилар.

- **синъобздангаллин кхетош-кхиоран:**

искусствон башх-башха тайпанаш а, шен къоман а, кхечу къаьмнийн а ламасташна, кхоллараллина а битаме хилар, искусствон синхааме тIеIаткъамах кхеташ хилар, исбаьхьа культура ладаме хетар, Даймехкан а, дуьненан искусствон мехаллех кхеташ хилар, этносийн культурун ламасташ а, халкъан кхолларалла а маьIне хетар, тайп-тайпанчу искусствошкахь шен меттиг каро хьажар а.

- **физически кхетош-кхиоран, могошаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:**

дахаран мехаллех кхетар, шен могошалла ларйар, могошалла ларйеш дахар нисдар (пайде хIума йаар, гигиена ларйар, садаIаран а, белхан а хенан раж ларйар, спорте лелаш йа физкультура йеш хилар); вуон хIуманаш лелор дитар (къаьркъа малар, наркотикаш лелор, тонка озар), иштта кхийолу дегIан а, синан а могошалла талхош йолу хIуманаш целелор; кхерамазаллин бакъонаш ларйар, иштта интернет-машанашкахь а кхерамазаллин бакъонаш ларйар, стресс хила тарлун хьелашна марзвалар, хийцалучу социале а, хаамийн а, Iаламан а хьелашна а кийча хилар, иштта цу хьокъехь шен дахаран зерех пайда а оьцуш, кхин дIа а шен Iалашонашка дIаэхар; шена а, кхечарна а бежк билла сиха цавалар; шен синхаамаш шегяхь сацо хаар, кхечеран синхаамийн хьолах кхетар;

стаг гАлат волуш хуьлуш хилар хаар а, шен гАлаташ тЕлаца хаар, уьш нисдан деза хьажа везар.

- **кьинхьегаме кхетош-кхиоран:**

хьалхахИттийна декъарш кхочушдан Алашонца жигара дакъалацар (добзалехь, гАлин, кЮштан йукъардешаран дешаран организацехь), йукъараллин а, технологически а гУллакх а, болх а дАболо, дАхЮotto хаар, тайп-тайпана гУллакхаллин план хЮotto а, иза кхочушйан а Амар, тайп-тайпана кьинхьегаман корматаллаш Амор, корматаллин йукъараллехь дАтарвала, ваза.

- **экологин кхетош-кхиоран:**

йукъараллин а, Аламан а, Илманийн а хааршна тЕ а тевжаш, гонахьарчу Аламан хьокъехь хьалхахЮьттү хьесапаш кхочушдан, гонахьарчу Аламан пайдехь хин долу гУллакхаш дАдахьа план хЮotto, экологин культурин тЕгА лакхадаккхар, экологин кЮорггера проблемаш йовзар, уьш кхочушйан некъаш лахар, гонахьара Алам бехдийр долу белхашна дуьхьал жигара дакъалацар, Аламан, технологин, йукъараллин йукъарлехь зЕ латтош волу гражданинан маьІна довзар, экологин хьежамашна лерина гУллакхаллехь жигара дакъалацар.

- **Илманан мехаллех кхетам:**

вайзаманан Илманан системехь адам а, Алам а, йукъаралла а кхиар толлучу хьежамашна тЕ а тевжаш, адаман Аламца а, йукъараллица а йолу зЕнаш а, дуьне довзаран гИрс санна меттан а, йешаран а культура карайерзор, талламаш бар Амар, талламийн зерийн ойла йар, талламаш ша а, коллективана а йукъахь дАбахьар.

Йукъараллин а, Аламан а хийцалучу хьелашна дешархо марзварехь кхачойеш йолу личностни жамАаш:

Добшучара йукъараллин зераш карадерзор, шен хене хьаьжжана йукъараллехь леларан бакъонаш, норманаш, йукъараллин дахаран кепаш, тобанашкахь, йукъараллашкахь а, цу хьокъехь добзалехь нийса леларан коьрта йукъараллин меттиг къасто хаар;

билгалдоцу хьелашкахь, кхечеран зерашна, хааршна виллина хиларца добшучаьргахь зЕ латторан хьуьнар хилар;

билгалдоцу хьелашкахь, шен компетенци тЕгА лакхадаккхаран хьуьнар кхиор, ткъа иза кхочушдалур ду практически гУллакхехула а, цуьнца цхьаьна кхечу адамашка а хьоьжуш Амар, церан керлачу хааршна тЕкхиар;

васташ билгалдахар а, уьш вовшахьэр, керла хаарш карадерзор, цуьнца цхьаьна идейн, кхетамийн формулировка йан хаар, объектх, хиламех гипотезаш кхолла хууш хилар, шен хаарийн дефицитех кхетар, шен

компетенцин тIегIа довзар, шен кхиаран план хIотто хаар;

коьртачу кхетамех, терминех, чIагIделлачу кхиаран концепци декъехь болчу кхетамех оьшург къасто хаар;

Iаламца, йукъараллин, экономикакин йукъаметтиган анализ йар, и йукъаметтигаш къастор;

гонахъарчу Iаламан бечу тIеIаткъамна чот а йеш, Iалашонашна тIекхочуш а, декхарш кхочушдеш а, шен гIуллакхийн, белхийн мах хадо хаар;

дешархошкахь стрессийн ситуацешкахь боха ца боха Iамор, хуьлучу хийцамийн а, церан тIаьхъенех нийса мах хадо Iамор, стрессийн ситуацешна дубъхало йан йезаш хилар, стрессийн ситуацин мах хадо хаар, йуьхъарлаьцна гIуллакхашна, хьелашка хьаьжжина, корректировка йан хаар, йуьхъарлаьцначу гIуллакхехь кхиамаш ца хилахь а, воха а ца вухуш, кийча хилар.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМИАШ

Дешаран универсальни довзаран дараш карадерзор:

Коьрта маьIнийн дараш:

объектийн (хиламийн) билгалйолу билгалонаш Iорайахар а, къастор;

классификацин ладам боллу билгалонаш а билгалйаха, йечу анализан жамI даран а, дустаран а. критерешна а бух бало;

хьалха хIиттийнчу декхаршка хьаьжжана, къастайечу факташкахь хила догIурш а, бIостанехь дерг а билгалдаккха, тергоне эцнарш гайтийта а, хила догIурш а, бIостанехь дерг а Iорадаккхаран критереш йало;

хьалхахIоттийнчу декхарна оьшучу хаамийн дефециташ къастор;

хиламаш а, процессаш а Iаморехь бахъанин-талламан уьйраш къастор, дедуктивни а, индуктивни а ойланехь сецначарах пайда а оьцуш жамI дар, аналогича догIуш ойланехь сецначун жамI дар, вовшашца уьйр йолчарах гипотезийн формулировка йар;

дешаран шардаран кхочушдан шен лаамехь некъ лахар (масех вариант вовшах йустар, уггаре гIолехь йерг харжархьама).

Бухера талламан дараш:

довзаран талламан гIирс санна хаттарех пайдаэцар;

догIуш доллу хаттарш хIиттор, шен лаамехь лобхучу хаамашна жоп лахар;

шена хетачух лаьцна гипотезин формулировка йар, шен хетачун аргументаци йалор;

ша хIоттийнчу планаца талламаш бар, чолхе йоцу эксперимент дIайахъар, талламан объектан башхаллаш билгалйахар, объектийн йукъара бахъанин-талламан уьйраш къастор.

Таллам барехь (экспериментехь) схьахиллачу хаамийн бакъхиларх пайдэцаран

мах хадор;

дҮабәхьначу талламийн хиллачу зерийн жамгийн ша формулировка йар, хиллачу жамгийн бакъхиларан мах хадоран гҮирс бевзаш хилар;

процессаш, хиламаш, церан тҮабхьалонна хила тарлучу кхиаран прогноз йар, иштгачу а, царах терачу ситуацешкахь шен хетарг кьасто, керлачу хьелашкахь а, контекстехь а церан кхиаран хетарг хьалха татар.

Информацица болх бар:

хьалха хҮиттийна дешаран декхарш а, тҮейихкина критереш а кхочушийн хьостанашкара информаци, хаам лохуш тайп-тайпана некъех, гҮирсех пайдаэца, харжа, анализ йан, системизаци йан, башх-башха информацийн тайпанийн, гайтаран кепийн интерпретаци йан, цхьабна йогҮу аргументаш лаха (цхьа верси, идей бакъйеш йа харцйеш), шен лаамехь информаци дҮагайта йогҮуш йоллу кеп харжа, чолхе йоцучу схемашца, диаграммашца, йа кхечу кепара графикца кхочушдечу шардаран иллюстраци йан;

хьехархоша кьастийнчу критерешца, йа шен лаамца формулировка йина информаци тешаме хилар кьасто; информаци эвсаре дагахь латто а, системизаци йан а.

Дешаран универсале, коммуникативе дараиш карадерзор:

Кьамел дар: хетачух кхета а, хетачун формулировка йан, лалашоне а, кьамел даран хьелашка хьабжжана, эмоцеш гайтар, шена хетарг барта аларца а, йозанан тексташкахь а дҮагайта, кьамел даран невербале гҮирсаш бовза, социале билгалонийн маҮнех кхетар, йотбаккхаме хьелаш кхуллу таронаш йовза, йотбаккхамаш кҮадбан, бартбан, кхечеран лалашонех кхеташ хила, шеца кьамел дечуьнца ларам хила, обздачу кепехь шена нийса цахетачун формулировка йар, кьамел дечу йукьана догҮуш долу хаттарш хҮиттор, шен лаамехь кьамел даран формат харжа, аудиторин башхалле хьабжжана, кьамелана презентаци йан, цуьнга хьабжжана барта а, йозанан а текстийн гайтаран материал хҮоттор.

Шен лаамехь гҮуллакх дҮадахьар: билггал йолу проблема кхочушийеш болх ша беш а, йа тобанна йукьахь беш а гҮолехь долчух кхета а, пайдаэца а, хьалха хҮоттийна лалашо кхочушийарехь тобанца кхочушийн йезаш хиларан бух бало, цхьабна дечу гҮуллакхан лалашо тҮеэца, и кхочушийн дараиш тобанца билгалдаха, шайна йукьахь болх дҮасхьабекья, бартбан, процесс а, жамлаш а дийцаре дан, масех адамна хетачун йукьара маҮна даккха, куьйгалла дан кийча хила, тҮедилларш кхочушдан, муьтлахь хила, цхьабна бечу белхан дҮахҮоттаран план хҮотто, цу балха йукьахь хҮораннан меттиг кьасто, белхан лалашонаш вовшашна йукьахь, хҮораннан тароне хьабжжана, дҮасхьайекья, тобанан декъашхошца белхан лалашонаш йийцаре йан, шен белхан дакья кхочушдан, ша бинчу белхан мехалла кьасто, белхан йуьхьца кхочушхилла

долу жамI дуста, белхан жобпалле дакъа схъаэца, тобанна хьалха жоп дала кийча хила.

Дешаран универсале, регулятивне дараиш карадерзор:

Ша шен къепе хIоттор: дахаран а, дешаран а хьелашкахь нислун проблемаш къасто, сацам тIелоцуш тайп-тайпана некъаш билгалбаха, шардар кхочушдан шен лаамехь алгоритм харжа, дешаран шардар кхочушдан некъ харжа, ша кхийдайечу вариантшна аргументацеш йало, Iамочу объектх хийначу керлачу хаарийн хьесап а деш, кхийдайечу алгоритмана корректировка йан, харжам бан, бинчу сацамна жобпалле хила.

Ша шен терго латтор: ша шена терго латторан некъаш карадерзо, ша шена мотиваци йан, хьолана богIуш боллу мах хадо, хьал хийца план кховдо, дешаран шардар кхочушдеш, халонийн контекст лара а, халонашна сема хила, хийцалучу хьелашка хьаьжжана, шен сацамна адаптаци йан, кхочушхиллачу (кхочуш ца хиллачу) жамIийн бахьанаш кхето хаа, хиллачу зерийн мах хадо, хиллачу хьолехь пайде дерг къасто, керлачу хьелашка хьаьжжана, гIуллакхаллин йукъа коррективаш йало, гIалаташ къасто, Iалашонан а, хьолан а жамIца богIу мах хадо.

Эмоциале интеллект: шен а, кхечеран а эмоцеш къасто а, йийца а, царна урхалла дан, эмоцеш билгалйаха, эмоцеш хиларан бахьанин анализ йан, ша кхечу стеган метта хIотто, кхечун бахьанех, Iалашонах кхета, эмоцеш гайтаран некъан урхалла дан.

Шех а, кхечарах а кхетар: кхечу стагах кхета, цуьнан хетачун ойла йан, гIалат вала / йала шен бакъо хила, изза бакъо кхечун йуйла хаа, ша долу хIума тергонехь латто йиш йоций хаа.

ПРЕДМЕТАН ЖАМИАШ

«Ненан меттан (нохчийн) литература» дешаран предметехула йолчу герггарчу белхан программа карайерзоран предметан жамIаша гайта деза:

- 1) кхин дIа шен кхиарехь ненан меттан литература йешаран а, Iаморан а ладамаллах кхетар; хIокху дуьнен чохь ша вовзаран а, дуьнедовзаран а гIирс санна систематически йешар оьшуш хиларан хьашташ кхоллар, адаман а, йукъараллин а йукъаметтиг тайар, массо а агIор диалог йар;
- 2) ненан меттан литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллах цхьа мехалла хиларх, дахар довзаран шатайпа некъ хиларх кхетар;
- 3) культурин самоидентификаци латтор, шен къоман культурин тоьлла говзарш Iаморан буха тIехь ненан мотт Iаморан коммуникативни-эстетикин таронех кхетар;

4) шена хетарг аргументашца дӀаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хӀуманан хьесап доккхуш, къамел дан Ӏамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хӀоттор;

5) тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Ӏамо кхиор;

6) Ӏилманан а, гӀуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Ӏамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар;

ЖамӀ: доьшуш верг кхета йешаран маьӀналлех а, ладамаллех а, йешарна а марзло, тайп-тайпана говзарш йешаран зедалар хуьлу.

Нохчийн литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цъа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар;

ЖамӀ: доьшуш верг кхеташ хуьлу нохчийн литературехь къаьста нохчийн къоман менталитет, цуьнан истори, дуьненах кхетар, литературо адаман дахаран оьшу коьрта маьӀнаш довзуйтий а.

Нохчийн фольклоран а, кхечу халкъийн фольклоран а, XX бӀешаран нохчийн йаздархойн, XXI бӀешаран йуьххьерчу йаздархойн литературин а, Россин халкъийн литературин а Ӏамийнчу говзарийн коьртачу проблемах кхетар, литературин вастех кхетар, эстетически хьежам кхоллар, литературин исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гӀирсаш бевзаш хилар, оздангаллехь ша къастор, Россин халкъан культурин говзарийн а, нохчийн халкъан культурин а, дуьненан кхечу къаьмнийн, дуьненан культурин а говзарш Ӏаморехь нохчийн меттан таронаш кӀезиг цахиларх кхетар а.

ЖамӀ: адамийн йукъара проблемаш йовзарехь зедалар хуьлу доьшуш волчунна, нохчийн литературин меттан таронех пайдаоьцуш, и проблемаш йийца а Ӏема.

Литературин говзаршна анализ йан хаар, уьш муьлхачу жанрийн тайпанех йу къасто хаар, литературин говзаран теманах а, идейх а, гӀиллакхе пафосах кхета а, кхолла а, турпалхойн амалш билгалйаха, цъхана йа масех говзарийн турпалш вовшашца дуьхьалхӀотто, тексташна йукъара цитатех а, нохчийн меттан суртхӀотторан гӀирсех а пайдаоьцуш, прозийн говзарийн йа церан дакъош схьадийца хаар, ладоьгӀначу а, йешначу а текстех лаьцначу хаттаршна жоп далар, тайп-тайпанчу аларийн барта монолог йан, диалог дӀайахьа, нохчийн литературин шена хета мах хадор, шен хетарг аргументашца дӀаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор,

цуьнгахь, хІуманан хьесап доккхуш, къамел дан Іамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хІоттор.

ЖамІ: доьшуш волчунна карадоьрзу литературин говзарийн анализ йар а, интерпретаци йар а, къамелаца и дІахІотто а, шена хетачунна аргументаци йан а, шениг чекхдаккха хаа а, ша йеша леринчу литературин го къасто а.

Тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Іамо кхиор; литературин говзарийн эпохаца йолу зІенех кхетар, цо шена чукъуьйлу оздангаллин мехаллаш билгалйахар, нохчийн а, оьрсийн а литературин, культурин синъоздангаллин мехаллашна тІаьхьа вазар/йазар а, Іамийнчу литературин говзаршна шениг (цкъацкъа) интерпретаци йар.

ЖамІ: доьшуш верг Іема нохчийн литературин а, нохчийн матте гочйинчу а говзарех кхета.

Тайп-тайпана литературин жанрийн говзарш барта схъайийцарх кхетар а, Іамийнчу говзарийн тематикица йозна сочиненеш а, изложенеш а йазйар, кхоллараллин цІеран белхаш а йаздар а, литературин а, культурин а теманашна рефераташ йазйар, говзаршкахь сюжетан элементаш, композици, исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гІирсаш къастор а, говзаран идейн-исбаьхьаллин чулацам белларехь долчу церан маьІнех кхетар (филологин агІонхъара анализ йаран элементаш), литературин говзаран анализ йарехь литературоведчески терминологи йевзаш хилар, авторан позицех кхетар, Іилманан а, гІуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Іамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар.

ЖамІ: доьшуш волчо карадерзадо, маьІна а доккхуш, диканиг къастош, йешар, текстах кхета, кхечу тайпанийн текстех къасто Іема, интеллектуальни ойла йарца йешаран хьокъехь хиллачу дуьххьарлера синхаамашка йухахьажар.

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

5 КЛАСС (68 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѐраш	Сахьтийн барам			Тѐрахь	Гуллакхдаран коьрта тайпанаш	Жамдаран кеп.	Электронни дешаран ресурс.
		Разделан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш				
Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла								
1.1.	<p>Нохчийн халкъан туйра «Кхо ваша»</p> <p>«Тамашийна олхазар».</p> <p>«Кхо ваша а, саьрмик».</p> <p>«Добьшуш хилла кІант.</p> <p>«Барзо Іахарца мохк кьовсар».</p> <p>Малые жанры фольклора: пословицы, загадки.</p> <p>Фольклоран кегий жанраш: кичанаш, хІетал-металш.</p> <p>Нохчийн халкъан туйранаш. Туйранаш кхаа тобане декъар: Іер-дахаран, тамашийна, дийнатех лаьцна туйранаш. Нохчийн халкъан туйра «Кхо ваша». Тамашийнчу туйранин элементаш. Іер-дахаран темица догІу туйра «Тамашена олхазар». Туйранан йукъараллин</p>	11	1	0	02.09.22	<p>Іаматан декъана лерина теоретикин статьян историкин-культурин информаци йеша, кхета, йийцаре йан.</p> <p>Кичанаш исбаьхьа деша. Аналитически къамелехь дакъалацар. Тайп-тайпана къамнийн кичанаш а, хІетал-металш а дуйхь-дуйхьалхІитторан анализ дІаѐахьар.</p> <p>Туйранаш исбаьхьа деша, цу хьокъехь, ролешка доькъуш а, царах кхета а. йухайийцаран тайп-тайпана кепаш карайерзо.</p> <p>Дашца болх бан а, цу хьокъехь, историкин-культурин коментари</p>	<p>Проект</p> <p>Йозанан таллар</p> <p>Барта хаттар</p>	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/</p> <p>https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>

<p>мукъамаш. Миска нах а, элан тайпанан нах а дуьхь-дуьхьалхИттор. «Борз а Iахар а» - дийнатех лаьцна туьйра. ХIокху тайпана туьйранашкахь персонажаш йукъахь цIейаххана персонаж цхьогал хуьлу.Цхьогал нохчийн туьйранашкахь шина агIор гойту. Цхьадолчу туьйранашкахь иза мекара, хIиллане экха, аьшпанча, хьесталург санна гахь а, ткъа кхечу туьйранашкахь - иза хьекъале, хIуманна кархдолуш тIах-аьлла дийнат ду. Ча а, Борз а, мелхо, - сонта, Iовдал, кIиллу ду. Дукхахьолахь, уьш цхьам-цхьамма Iехийна, кхерийна уьдуш йа дойбуш нисло. Лом а, ЦIоькьалом а туьйранашкахь уггаре нуьцкъала дийнаташ санна гойту, церан вастехь къаьста къиза Iазапхо. Цара олалла до массо а дийнаташна тIехь. Дийнатех лаьцначу туьйранашкахь аллегири йалорца гойту адамийн кхачамбацарш. Цу меттигашкахь дийнатийн леларех пайдаоьцу адамийн амалшкахь долу анташ, сиркхонаш Iорайохуш. Иштта йолчу говзаршкахь коьрта долчу декъана, юмор, ирони хуьлу.</p> <p>Литературин теори: фольклор, фантастикин элементаш, туьйранин поэтика (терминаш ца йалош), туьйра жанр санна, туьйранин тайпанаш, туьйранин композици, дустарш, йухааларш, дIадолор, чаккхе, туьйранин кульминаци, гипербола, эпитет, туьйранин варианталла.</p> <p>Классал арахьара дешар.</p>					<p>хIотто а. ЦхьаьнайогIучу тайп-тайпана къаьмнийн туьйранин, фольклоран, литературин туьйранин персонажийн васташ а, тематика а дуьхь-дуьхьалхIотто.</p>		
--	--	--	--	--	---	--	--

Дерриг:	11	1	0					
Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш								
2.1.	<p>Литературин туьйранаш:</p> <p>Саидов Б. «Майра кІант Сулима» (дацдина). Хьанал кьинхьегам а, дикалла а, адамийн дахарехь оцу кхетамийн маьІна, хьолахойн саьхьаралла а, мекаралла а йемалйар. Туьйранехь йолчу догдикалла а, кьинхетам а, оьздангалла а хастор. Мусаев М.«ЦІен маьхьси» Хьекьал мекараллел а, сонталлел а лакхара хилар тІечІагІдар. Нахана даьккхинчу оьрна чу ша вужу. Цунах терра долчу оьрсийн туьйранца уьйр. Туьйранехь йолу юмор.</p> <p>Гацаев С. «Чкьобрдиг» (дацдина). Халкъан васта буха тІехь кхоьллина туьйра. Чкьобрдигаца жобра-бабин кьийсам -дахар дуьхьа кьийсам. Жобра-бабин тІехь баьккхина толам а, шена тІехь баьккхинарг а.</p> <p>Исмаилов А. «Бирдолаг». Туьйранан философин маьІна. Туьйранехь цаьхооран а, тешаме хиларан а тема. Туьйранан цаьхайолчу персонажийн шех бІобулуш хиларан амал йемалйар. Сен ницкъ, майралла, догдикалла, оьздангалла, цаьгогаллан хІилла, бирдолагийн шалхалла. Дикано вуо эшор.</p>	9	1	0		<p>Дахарехь биначу тидамийн, Илманан-дешаран, исбаьхьаллин, Илманан-кхетаме йолу литература йешаран буха тІехь барта монологически аларш хІитто. Йешна йа ладоьІна текст барта схьайийца, цу йукьахь дийцархочун йуьхь хуьйцуш а. Лингвистически теманаша йолчу диалогехь а (Іамийнчун барамехь), дахарехь биначу тидамийн буха тІехь йолчу диалогехь/ полилогехь а дакъалаца.</p> <p>Барта а, йозанехь а текстан тема а, коьрта ойла а билгалйаккха; текстан чулацамца догІу хаттарш хІитто а, царна жобпаш дала а. Йуьхьанцарчу текстан чулацаман анализ йан, йозанан кепехь ма-барра а, бацбина а иза бовзийта.</p> <p>Дахарехь а, книгаш йешарехь а зеделлачунна, чулацаман суьртана тІе а тевжаш, тайп-тайпана сочиненеш йазйар (цу йукьахь сочиненеш-миниатюрал а)</p>	<p>Йозанан таллар</p> <p>Барта хаттар</p> <p>Сочинени</p>	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/</p> <p>https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>

	Литературин теори: Литературин туьйра. Халкъан туьйранах литературин туьйра къастар, фантастикин элементаш, гипербола, эпитет, туьйранин вариантлла, диалог, монолог, туьйранашкахь йолу оздангаллин кепаш Классал арахъара дешар.							
2.2	<p>XX бешаран литература:</p> <p>Бадурев С. «Зайнди» (дийцар). Дийцарехь болу оздангаллин кхетамаш, дийцаран сюжет а, вастийн система а. Мамакаев М. «Баппа» (дийцар). Литературин теори: дийцаран жанр, сюжет, васт. Лаха-Невре I. Мамакаевн музей чу виртуальни экскурси йар. Мамакаев I. «Садаържаш» (стихотворени). Сахилар гайтарехь йаздархочун говзалла.</p> <p>Сулаев М. «Ламанан хи» / « (стихотворени). Йаздархочун биографи. Жимачу а, боккхачу а Даймахке безам кхиор. Гайсултанов I. «Кегий йийсарш» («Александр Чеченский» цIе йолчу повеста йукъара кийсак). Теман шерийн трагеди. Нохчийн къоман исторически дIадахнарг Сулейманов А. «Борз ю угIуш» / (стихотворени).</p>	33	1	2		<p>Поэтийн а, йаздархойн а биографин факташ йовзийтар.</p> <p>Байтийн а, прозин а текстах шовкъе вола/йола а, исбаъхъа йеша а. Йешначух шен йешаран йукъаметтиг гайта.</p> <p>Говзаран тема, проблематика, идейн-исбаъхъаллин чулацам билгалбаккха.</p> <p>Ламатан декъана лерина теоретикин статьян информаци йеша, кхета, йийцаре йан. Дашца болх бан. Барта йа йозанца хаттаршна жопаш дала (цитированех пайда а оьцуш.) Текстан анализ йеш коллективан диалогехь дакъалаца.</p> <p>Тайп-тайпана йухайийцаран кепаш карайерзо. Тематически герга йолу говзарш хIитто. Дашца болх бан, исбаъхъаллин гайтаран гIирсаш гучабаха. Текстехь коьрта дешнаш а, церан символически а, хIуманийн</p>	<p>Йозанан белхаш</p> <p>Барта хаттар</p> <p>Практически болх</p>	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/</p> <p>https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>

<p>Олхазаран-Кюотара Сулейманов Ахьмадан музей чу виртуальни экскурси йар.</p> <p>Шегахь нехан гГуллакхе хьажаран гИллакх а, догдикалла кхиор.</p> <p>Саракаев Х. «Баьпкан чкъуьйриг» / (дийцар).</p> <p>Ялтин тЛалам бан безаран ойла тПечлагЙар.</p> <p>Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре». «Лаьттан дай» цЕ йолчу гулар йукъара)</p> <p>Даймахке а, Iаламе а безам кхиор. Поэтан исбаьхьаллин говзалла.</p> <p>Литературин теори: пейзаж, эпитет, аллитераци (гайтар кхиор).</p> <p>Ахмадов I. «Къонахалла» / (дийцар).</p> <p>Кхиазочун амал дIахIоттар, ша шена тIехь толам.</p> <p>Арсанукаев Ш. «Баьпкан юьхк» / « (стихотворени).</p> <p>Вовшашца кьинхетаме хиларе кхайкхам, Iаламо лучунна а, адаман кьинхьегамна а тIалам бар,</p> <p>Кагерманов Д. «ДоттагIалла» / (дийцар).</p> <p>Бераллехь дуьйна кхетош-кхиор оьшуш хилар.</p> <p>Сатуев Хь. «Лаьмнийн къоналла» (стихотворени). Iалам поэтан кхетамехь а, исбаьхьаллин гайтарехь а.</p> <p>Махмаев Ж. «Буьйсанан гIулчаш» / (дийцар).</p> <p>Беран синдуьне. Кхиазочун кхиарехь драматически момент а, мах боцу зедалар а.</p> <p>Амаев В.-Хь. «Малх чубаре хьобжура иза» (дийцар).</p>					<p>йукъара уьйраш а гучайаха. Iаматан гайтаран материалца болх бан.</p> <p>Прозин текстийн йоцца йухадийцар хIоттор. Дийцаран коьртачу турпалхочун вастан амалш билгалйаха.</p> <p>Байтийн тематически цхьаалла къастор.</p> <p>Лирически говзаршкахь исбаьхьаллин гайтаран гIирсаш гучабахар (эпитет, синедерзор, дустар). Стихотворенин йуьхьанцара анализан йозанан белхаш кхочушбан. Стихотворенеш дагахь Iамо.</p> <p>Эпически говзар йухайийца (йоцца, ма-йарра, харжа а хоржуш). План хIотто.</p> <p>Сюжет а, тематикин шатайпаналла билгалйаккхар. Говзаран тема а, коьрта ойла а, коьрта конфликт а билгалйаккхар.</p>		
---	--	--	--	--	---	--	--

	<p>Диц ца лун шераш. Махкахдахаран сингаттаме суьрташ. Беран чохьарчу дуьненан гайтаран говзалла.</p> <p>Дикаев М. «Биаьстенан аматаш (стихотворени). Иаламан хазалла. Исбаьхьалла. Эстетика а, этика а (Иалам а, кьинхьегам а хастор). Литературин теори: дустар, эпитеташ, метафораш, пейзаж.</p> <p>Ахмадов М. «Ушурма волчохь, хьошалгIахь» (дийцар).</p> <p>Шайх Мансуран йуьхьшано нохчийн исторехь дIалоцу меттиг</p> <p>Турпалхочун синьобздангаллин амат.</p> <p>Кьинхетаман а, доглазаран а тема тIамна а, машарна а дуьхьалхIоттор.</p> <p>Берий оьмарехула историн хиламаш йухаметтахIоттор.</p> <p>Говзаран самукъане дIадолор.</p> <p>Классал араьхара дешар.</p>							
2.3	<p>XXI бIешаран литература:</p> <p>Рашидов Ш. Стихотворени «Нана-Нохчийчохь» ТIом дIабаьллачул тIаьхьа Нохчийчохь меттахIоттор. ГIаланаш, йарташ йухаметтахIоттор. Республикин бахархойн сирла йахьаш. ТIекхуьу чкьор шен кьоман синмехаллашна марздар. Стихотворенин ритм синьайьаме хьал гайтаран гIирс санна.</p> <p>Бексултанов М. «Цакхетта хестор» (дийцар).</p>	7	1	0		<p>Барта йа йозанца хаттаршна жопаш дала (цитированех пайда а оьцуш.)</p> <p>Текстан анализ йеш коллективан диалогехь дакъалаца. Тайп-тайпана йухайийцаран кепаш карайерзо.</p> <p>Тематически герга йолу говзарш хIитто.</p> <p>Дашца болх бан, исбаьхьаллин гайтаран гIирсаш гучабаха. Текстехь коьрта дешнаш а, церан символически а, хIуманийн йукъара уьйраш а гучайаха.</p> <p>Иаматан гайтаран материалца болх бан.</p>	<p>Тестиrowани</p> <p>Барта хаттар</p> <p>Йозанан белхаш</p>	<p>https://desharkho.ru/</p> <p>http://ps95.ru/nohch iyn-tezaurus/</p> <p>https://ps95.ru/dikdo sham/ru/</p>

	<p>Аламан дуьне тАлам беш йукъаметтиг латторан хьашт. Хатуев I.-Хь. «Нохчийн мотт»/ (стихотворени). Адаман дахарехь ненан меттан дешан, ненан меттан къамелан хазалла. Хандешан кепийн шорталла. Ритмикин а, рифмин а башхалла. Литературин теори: ритм, рифма. Мусаев С.М. «Хъайбанан чам»/ (дийцар). Депортацехь нохчийн доьзалан халачу дахарх лаьцна дийцар. Бер доккха хилар. Берийн журнал «СтелаАад»: журналан специфика, жанраш, рубрика, тексташца болх бар. Классал араьхара дешар.</p>					<p>Прозин текстийн йоцца йухадийцар хЮттор. Дийцаран коьртачу турпалхочун вастан амалш билгалйаха. Байтийн тематически цхьаалла къастор. Лирически говзаршкахь исбаьхьаллин гайтаран гИрсаш гучабахар (эпитет, синедерзор, дустар). Стихотворенин йуьхьанцара анализан йозанан белхаш кхочушбан. Стихотворенеш дагахь Iамо. Эпически говзар йухайийца (йоцца, ма-йарра, харжа а хоржуш). План хЮтто. Сюжет а, тематикин шатайпаналла билгалйаккхар. Говзаран тема а, коьрта ойла а, коьрта конфликт а билгалйаккхар.</p>		
Дерриг:		49	3	2				
Даькьа 3. Кхечу къаьмнийн литература								
3.1.	М. Лермонтов «Кавказ» (гочйнарг Сулаев М.)	2	0	0		<p>Тема къастор. Лирически говзаршкахь исбаьхьаллин гайтаран гИрсаш гучабахар (эпитет, синедерзор, дустар). Стихотворенин йуьхьанцара анализан йозанан белхаш кхочушбан. Стихотворенеш дагахь Iамо.</p>	Барта хаттар	<p>https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohch iyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdo sham/ru/</p>
Дерриг:		2	0	0				
Даькьа 8. ЖамIдаран таллар								
8.1	Сочинени	2		2		Сочинени язйан	Йозанан болх	

8.2	Проект	2	2				Йозанан болх	
8.3	Контрольни болх /Тестиrovани/	1	2			Тестиrovани		
8.4	Шеран стандартизованни контрольни болх	1						
Дерриг:		6	4	2				
Программица сахътийн барам		68						

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

5 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Жам1даран кеп.
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш		
Халкъан барта кхолларалла (11с. + 1с.)						
1.	Халкъан барта кхолларалла.	1	0	0		Барта хаттар
2.	Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша».	1	0	0		Йозанан таллар
3.	Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша» тIечIагIдар.	1	0	0		Барта хаттар
4.	Нохчийн халкъан туьйра «Тамашийна олхазар».	1	0	0		Йозанан таллар
5.	Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша а, саьрмик».	1	0	0		Барта хаттар
6.	Нохчийн халкъан туьйра «Дьоьшуш хилла кIант».	1	0	0		Йозанан таллар
7.	Нохчийн халкъан туьйра «Дьоьшуш хилла кIант» тIечIагIдар.	1	0	0		Барта хаттар
8.	Нохчийн халкъан туьйра «Барзо Iахарца мохк кьовсар»	1	0	0		Йозанан таллар
9.	Классал арахьбара дешар.	1	0	0		Барта хаттар
10.	Фольклоран кегий жанраш: кицанаш.	1	0	0		Йозанан таллар
11.	Фольклоран кегий жанраш: хIетал-металш.	1	0	0		Барта хаттар
12.	Проект	1	0	1		Проект
Нохчийн йаздархойн говзарш Литературин туьйранаш (9 с.+1 с.)						
13.	Саидов Б. «Майра кIант Сулима».	1	0	0		Йозанан таллар

14.	Саидов Б. «Майра к1ант Сулима» (туьйра). Туьйранан турпалхой.	1	0	0		Барта хаттар
15.	Саидов Б. «Майра к1ант Сулима» (туьйра). Сулимин хьуьнарш.	1	0	0		Йозанан таллар
16.	Мусаев М. «Ц1ен маьхьси» – дийнатех лаьцна туьйра. Лобман ома.	1	0	0		Барта хаттар
17.	Мусаев М. «Ц1ен маьхьси» (туьйра). Бекхам.	1	0	0		Тестировани
18.	Гацаев С. «Чкьобрдиг» (туьйра). Кобрта турпалхо.	1	0	0		Барта хаттар
19.	Гацаев С. «Чкьобрдиг» туьйра. Чкьобрдиган толамаш.	1	0	0		Йозанан таллар
20.	Исмаилов А. «Бирдолаг». Туьйранан философин маьІна.	1	0	0		Барта хаттар
21.	Классал араьхьара дешар.	1	0	0		Йозанан таллар
22.	Сочинени	1	0	1		Сочинени
XX б1ешаран литература (33 с.+3 с.)						
23.	Бадиев С.С. дахар, кхолларалла. «Зайнди» дийцар. Турпалхойн васташ.	1	0	0		Барта хаттар
24.	Бадиев С.С. «Зайнди» (дийцар). Кобрта маьІна.	1	0	0		Йозанан таллар
25.	Мамакаев М.А. дахар, кхолларалла. «Баппа» (дийцар). Ши некьахо.	1	0	0		Барта хаттар
26.	Мамакаев М.А. «Баппа» дийцар. Нийсо харцонал толар.	1	0	0		Йозанан таллар
27.	Литературин теори: дийцаран жанр, сюжет, васт.	1	0	0		Тестировани
28.	Эхашеран тест	1	0	1		Тестировани

29.	Мамакаев I.Ш. дахар, кхолларалла. «Садаържаш» (стихотворени).	1	0	0		Барта хаттар
30.	I. Мамакаевн музей (виртуальни экскурси).	1	0	0		Йозанан таллар
31.	Сулаев M.A. дахар, кхолларалла. «Ламанан хи» (стихотворени).	1	0	0		Барта хаттар
32.	Гайсултанов I.Э. дахар, кхолларалла. «Кегий йийсарш» – повестан дакъа. Ши доттагI.	1	0	0		Йозанан таллар
33.	Гайсултанов I.Э. «Кегий йийсарш». Iалин кхоллам.	1	0	0		Барта хаттар
34.	Олхазаран-КIотара Сулейманов Ахьмадан музей чу виртуальни экскурси йар.	1	0	0		Йозанан таллар
35.	Сулейманов Ахьмадан «Борз йу угIуш» (стихотворени).	1	0	0		Барта хаттар
36.	Саракаев Хь. «Баьпкан чкъуьйриг» (дийцар).	1	0	0		Йозанан таллар
37.	«Баьпкан чкъуьйриг» дийцарх лаьцна.	1	0	0		Йозанан таллар
38.	Проект	1	0	1		Проект
39.	Окуев Ш. «Лаьмнашкаь суьйре» (стихотворени). Литературин теори: пейзаж, эпитет, аллитераци (гайтар кхиор).	1	0	0		Йозанан таллар
40.	Классал араьхьара дешар.	1	0	0		Тестировани
41.	Ахмадов I. «Кьонахалла» / (дийцар).	1	0	0		Йозанан таллар
42.	Ахмадов I. «Кьонахалла» / (дийцар). Кхиазочун амал дIахIоттар, ша шена тIехь толам	1	0	0		Барта хаттар
43.	Дийцар, суртхIоттор, ойлайар.	1	0	0		Йозанан таллар

44.	Арсанукаев Ш. «Баьпкан юьхк» (стихотворени).	1	0	0		Барта хаттар
45.	Кагерманов Д. «ДоттагIалла» (дийцар).	1	0	0		Йозанан таллар
46.	Кагерманов Д. «ДоттагIалла» / (дийцар).	1	0	0		Барта хаттар
47.	Сатуев Хь. «Лаьмнийн кьоналла» (стихотворени).	1	0	0		Йозанан таллар
48.	Махмаев Ж. «Буьйсанан гIулчаш» / (дийцар). Беран синдуьне.	1	0	0		Барта хаттар
49.	Махмаев Ж. «Буьйсанан гIулчаш» / (дийцар).	1	0	0		Йозанан таллар
50.	Амаев В.-Хь. «Малх чубаре хьобжура иза» (дийцар).	1	0	0		Барта хаттар
51.	Амаев В.-Хь. «Малх чубаре хьобжура иза» (дийцар). Беран чобхьарчу дуьненан гайтаран говзалла.	1	0	0		Йозанан таллар
52.	Дикаев М. «Баьстенан аматаш (стихотворени). Iаламан хазалла.	1	0	0		Барта хаттар
53.	Исбаьхьалла. Эстетика а, этика а	1	0	0		Йозанан таллар
54.	Литературин теори: дустар, эпитеташ, метафораш, пейзаж.	1	0	0		Тестировани
55.	Сочинени	1	0	1		Сочинени
56.	Ахмадов М. «Ушурма волчоь, хьошалгIахь» (дийцар).	1	0	0		Барта хаттар
57.	Ахмадов М. «Ушурма волчоь, хьошалгIахь» (дийцар).	1	0	0		Йозанан таллар
58.	Берийн журнал «СтелаIад»: журналан специфика, жанраш, рубрика, тексташца болх бар	1	0	0		Барта хаттар

XXI бешаран литература – (7 с.+1с.)					Йозанан таллар
59.	Рашидов Ш. стихотворени «Нана-Нохчийчоь».	1	0	0	Барта хаттар
60.	Бексултанов М. «Цакхетта хестор» (дийцар).	1	0	0	Барта хаттар
61.	Хатуев Iабдул-Хьамидан “Аьрзунан илли” стихотворени	1	0	0	Йозанан таллар
62.	Хатуев I.-Хь. «Нохчийн мотт»/ (стихотворени).	1	0	0	Барта хаттар
63.	Мусаев С.М. «Хьайбанан чам»/ (дийцар).	1	0	0	Барта хаттар
64.	Мусаев С.М. «Хьайбанан чам»/ (дийцар).	1	0	0	Йозанан таллар
65.	Классал араьхара дешар.				Барта хаттар
66.	Шеран тест.	1	1	0	Тестиrowани
Кхечу къаьмнийн литература (2 с.)					
67.	М. Лермантов «Кавказ» (гойинарг Сулаев М.)	1	0	0	Барта хаттар
68.	М. Лермантов «Кавказ» (гойинарг Сулаев М.). ЖамIдаран урок	1	0	0	Йозанан таллар
ПРОГРАММИЦА САХЬТИЙН БАРАМ		68			

Хьехаран-методикин латтор

Дешархочунна

- 1.Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 5-чу классана учебник-хрестомати. – Сольжа-Гала, 2018.
- 2.Эдилов С.Э. Нохчийн литература. Белхан тетрадь №№1,2., Сольжа-Гала. АО «ИПК «Грозненский рабочий»-2018 ш.
- 3.Мациев А.Г. Нохчийн-орсийн словарь. (Чеченско-русский словарь). – Грозный: ФГУП «ИПК «Грозненский рабочий», 2010. – 656 с.

Хьехархочунна

- 1.Арсанукаев А.М. Школехь исбаьхьаллин произведени таллар (Анализ художественного произведения в школе). – Грозный, 2018.
 - 2.Арсанукаев А. Нохчийн литература хьехаран методика (Методика преподавания чеченской литературы). – Грозный, 1987. – 188 с.
 - 3.Джамбеков О.А. «Халкъан барта кхолларалла. Дешаран пособи – Грозный, 2017.
 - 4.Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 5 класса. - АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018.
 - 5.Эдилов С. Э. Сочинени язйан 1амор. АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018. – 160 агло.
- Эдилов С.Э. 5-чу классехь нохчийн литература хьехар. Сольжа –Гала. АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2019.

Хаамийн-ресурсийн латтор

- 1.Нохчийн меттан лексикин-семантикин тезаурус (Лексико-семантический тезаурус чеченского языка)//URL: <http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus>
- 2.Образовательный портал «Чеченская электронная школа»
//URL:<https://desharkho.ru>
- 3.Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь. Дикдошам //URL: <https://ps95.ru/dikdosham/ru>